

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний педагогічний університет
імені А. С. Макаренка

Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології

Науковий журнал
Виходить десять разів на рік

Заснований у листопаді 2009 року
№ 1 (55), 2016

CEJSH

INDEX COPERNICUS
I N T E R N A T I O N A L

 CiteFactor
Academic Scientific Journals

Google
Академія

Суми
СумДПУ імені А. С. Макаренка
2016

at secondary boarding school. In this regard, we have implemented a set of measures of physical education correctional orientation, which would allow adequate development of physical qualities, improve motor skills and contributed to the development of moral-volitional qualities adaptation to external factors.

The subject of our study is wellness and corrective work in physical education classes with children of primary school age who have hearing loss. Despite the fact that play is natural for children, we chose the closest to younger students method of conducting classes in physical education.

This work reveals the characteristics of the organization and methods of conducting outdoor games with hearing impaired children. For the purpose, we raised the question of the effectiveness of the using moving games as a means of physical education of children with hearing impairment.

Using Romberg sample, we investigated the changes that occur when using outdoor games and exercises for the development of coordination abilities in children of primary school age who have hearing loss. Tests were performed at the beginning of the experiment and then after each week of remedial activities in physical education.

The data that were obtained during the experiment show that the improvement of the coordination indicators occurred throughout the experiment. But the company needs to use outdoor games for children who have hearing loss. Also they should be varied and interesting. Then they will contribute to the improvement of coordination skills, but also positively influence the improvement of all systems of the organism, physical and mental development of children. It is also important for the improvement of emotional state of children, their interest in the job, help each other.

Key words: *hearing impaired children, outdoor games, children of primary school age, coordination abilities.*

УДК 376.36 + 372.46

К. О. Зелінська-Любченко
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ПРОБЛЕМИ МОВЛЕННЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті висвітлено теоретичний аналіз питання мовленнєвої діяльності. Обґрунтовано пріоритетне значення означеної проблеми на сучасному етапі розвитку інтеграційних процесів в освіті.

У ході викладу матеріалу статті зазначено різні аспекти мовленнєвої діяльності, які досліджувалися філософами, соціологами, психологами, лінгвістами, педагогами. Висвітлено роль діяльності в організації та розвитку мовленнєвого спілкування людей, що отримала методологічне й експериментальне обґрунтування в теорії діяльнісного опосередкування міжособистісних стосунків.

Проблема мовленнєвої діяльності розкривається в тексті статті як одна з найважливіших у сучасному процесі навчання, зокрема, у логопедичній корекції, необхідна для вдосконалення процесу логопедичного впливу.

Ключові слова: *мовленнєва діяльність, діяльнісний підхід, спілкування, міжособистісні стосунки, навчання, класифікація, види мовлення.*

Постановка проблеми. У законах України «Про освіту», державних національних програмах «Освіта» (Україна XXI століття), «Діти України»

визначено, що модернізація освіти в Україні стає пріоритетним державним завданням. У зв'язку з цим реформування системи спеціальної освіти передбачає забезпечення дитині з порушеннями психофізичного розвитку якісної освіти та створення сприятливих умов для її всебічного розвитку.

На сучасному етапі розвитку інтеграційних процесів в освіті розвиток мовленнєвої діяльності в дітей із порушеннями мовлення, адаптація їх до умов загальноосвітньої школи набула пріоритетного значення. Вирішення даної проблеми пов'язано зі здійсненням індивідуального, диференційованого та поетапного корекційного логопедичного впливу з урахуванням неоднорідності контингенту дітей із мовленнєвими порушеннями й провідні тенденції оновлення змісту освіти.

Також слід наголосити на тому, що за даними офіційної статистики, відбувається неухильне збільшення кількості дітей із вадами мовленнєвого розвитку, що можуть призвести до виникнення труднощів під час засвоєння навчального матеріалу та порушень особистісної сфери дитини в цілому. Саме тому проблема розвитку мовленнєвої діяльності має сьогодні пріоритетне значення.

Аналіз актуальних досліджень. Спостереження за динамікою наукових досліджень з проблеми мовленнєвої діяльності дають можливість стверджувати, що вченими різних галузей приділяється велика увага зазначеній тематиці.

Різні аспекти мовленнєвої діяльності досліджувалися філософами, соціологами, психологами, лінгвістами, педагогами. Цій проблемі присвячені роботи філософів (М. Бахтін, А. Брудний, Е. Маркарян, Ф. Михайлова, Б. Шорохова, М. Ярошевський та ін.), лінгвістів (Д. Баранник, І. Білодід, В. Гумбольдт, Ф. де Соссюр, О. Шахнарович, Л. Щерба, Н. Юр'єва та ін.), психолінгвістів (Є. Верещагін, І. Зимня, Л. Калмикова, О. Леонтьєв, Т. Рябова та ін.), психологів (Л. Виготський, С. Рубінштейн та ін.), лінгводидактів (А. Богуш, М. Вашуленко, Н. Гавриш, Н. Луцан, Є. Пассов, В. Скалкін, Т. Ушакова та ін.), логопедів (О. Вінарська, О. Грибова, В. Глухов, Л. Єфименкова, Б. Ковшиков, Р. Левіна, Є. Соботович, В. Тарасун, Л. Халілова, С. Шаховська, М. Шеремет та ін.).

Проте, незважаючи на поглиблену розробку даної проблеми, дослідження питання мовленнєвої діяльності залишається на сьогодні особливо актуальним.

Мета роботи – на основі аналізу наукових літературних джерел охарактеризувати поняття мовленнєвої діяльності.

Виклад основного матеріалу. Одне з основних досягнень вітчизняної науки у вивченні питань формування мовленнєвої комунікації – це формулювання положення про єдність, нерозривність спілкування та діяльності. Теоретичні засади цієї важливої методологічної проблеми були

визначальними у філософських і психологічних працях Б. Ананьєва, Л. Виготського, Б. Ломова, С. Рубінштейна та ін. [1; 3; 4].

Однак єдність психологічних категорій діяльності та мовлення дослідники розуміють по-різному. З-поміж багатьох підходів до цієї проблеми провідними є такі:

1. Діяльність – засіб спілкування людей.
2. Мовленнєва комунікація – самостійна діяльність людини.
3. Спілкування – атрибут різних видів людської діяльності, умова їх здійснення [3, 28].

Ідея щодо важливої ролі діяльності в організації та розвитку мовленнєвого спілкування людей отримала методологічне й експериментальне обґрунтування в теорії діяльнісного опосередкування міжособистісних стосунків. У межах цієї концепції спільна діяльність розглядається як ознака, що систематизує колектив.

Дослідники питань дитинства (Л. Виготський, М. Лісіна, Л. Лопатіна, В. Лубовський, І. Марченко, Д. Ельконін та ін. розглядають мовленнєву комунікацію як специфічний вид діяльності, що виникає в онтогенезі та набуває в певні життєві періоди статусу провідної діяльності.

У працях О. Бодалева, Л. Буїв, О. Золотнякової, Я. Коломинського, Б. Ломова, В. Мясичева, В. Панфьорова, В. Соковніна мовлення розглядається як процес взаємодії індивідів і визначається, поряд із діяльністю, як одна із самостійних категорій, як самостійний аспект людського буття.

На думку В. Петровського, «у процесі здійснення діяльності людина об'єктивно познає певну систему взаємозв'язків з іншими людьми». Отже, змістом будь-якої взаємодії є зв'язок, обмін (діями, предметами, інформацією тощо) і взаємовплив [6, 94]. Таким чином, можна зробити висновок, що мовлення – багатоплановий процес, необхідний для встановлення контактів між людьми в процесі спільної діяльності.

У багатьох дослідженнях науковці дотримуються погляду О. Леонтьєва, розглядаючи мовлення як різновид діяльності. Підґрунтя цієї позиції складають такі положення:

1. Визначивши діяльність як форму активності (О. Леонтьєв), не можна заперечувати, що мовлення також є формою активності суб'єкта.
2. Процес мовленнєвої комунікації, за О. Леонтьєвим, має мету, мотив, результативність, нормативність, що є умовами будь-якої діяльності.
3. Основні характеристики діяльності (предметність і суб'єктивність) також можна назвати характеристиками мовлення, оскільки соціальна зумовленість діяльності людини (предметність) і «зумовленість психічного образу минулим досвідом, потребами, установками, емоціями, цілями й

мотивами, що визначають спрямованість і вибірковість діяльності» (суб'єктивність) однаковою мірою характеризують і процес спілкування.

Мовленнєва діяльність – це вид діяльності, який характеризується предметним мотивом, цілеспрямованістю, складається з декількох послідовних фаз – орієнтування, планування, реалізації мовленнєвого плану, контролю (Л. Виготський). Мовленнєва діяльність людей може входити в іншу, більш широку діяльність, наприклад суспільно-виробничу, пізнавальну. Однак вона може бути й самостійною діяльністю [1, 49].

Мовленнєва діяльність поділяється на такі її основні види, як слухання, говоріння, читання, письмо. Вони розглядаються як основні види взаємодії людей у процесі вербального спілкування.

За характером мовленнєвого спілкування мовленнєву діяльність поділяють на види, що забезпечують усне та письмове спілкування. До видів мовленнєвої діяльності, що передбачають усне спілкування, відносять слухання та говоріння. Читання й письмо вважаються більш складними видами мовленнєвої діяльності. Вони потребують спеціального цілеспрямованого навчання.

Види мовленнєвої діяльності також диференціюються на ініціальні й реактивні. Говоріння та письмо – це ініціальний процеси. Вони стимулюють слухання і читання, які, у свою чергу, є реактивними процесами і, у той самий час, умовою говоріння (письма) [5].

За спрямованістю мовлення на прийом або передачу інформації види мовленнєвої діяльності поділяються на рецептивні та продуктивні. Рецептивні види мовленнєвої діяльності (слухання, читання) допомагають людині здійснювати прийом і подальшу переробку мовленнєвого повідомлення. Продуктивні типи мовленнєвої діяльності (говоріння, письмо) допомагають людині формувати повідомлення.

Мовленнєва діяльність визначається чотирьохфазною структурою. Перша фаза – орієнтування. Вона спрямована на дослідження умов мовленнєвої діяльності, виділення її предмету, залучення мовленнєвих засобів тощо.

Друга фаза – планування. Вона характеризується вибором та організацію засобів здійснення мовленнєвої діяльності.

Третя фаза – виконання. Вона може бути вираженою та не вираженою зовні. Так, виконавча фаза слухання зовні не виражена, тоді як виконавча моторна частина діяльності говоріння очевидна.

Четверта фаза – контроль діяльності, який здійснюється по-різному. Так, під час слухання він залежить від цілі й установки на певний вид слухання, при говорінні – самоконтроль здійснюється протягом всього процесу говоріння тощо.

Мовленнєва діяльність визначається єдністю двох сторін – зовнішньої (виконавчої) та внутрішньої. Внутрішня сторона діяльності здійснює

організацію, планування, програмування діяльності. Її забезпечують ті психічні функції, якими вона реалізується (потреби й емоції, мислення й пам'ять, сприймання й увага) [5].

Внутрішньою стороною або основним «механізмом», що реалізує рецептивні види мовленнєвої діяльності, є смислове (зорове або слухове) сприймання. Внутрішньою стороною продуктивних видів мовленнєвої діяльності є процес самовираження (або мовоутворення). У ньому виділяються чотири основні етапи: мотивація, формування задуму, реалізація задуму та зіставлення реалізації й задуму. Співвідносячи ці етапи мовоутворення зі структурною організацією діяльності, необхідно відзначити, що внутрішня її сторона включає мотиваційно-спонукальну фазу та фазу формування й формулювання думки різними способами за допомогою мови або іншого коду. При цьому рецептивні види мовленнєвої діяльності характеризуються тією самою структурою своєї внутрішньої (і в той самий час зовнішньої) сторони.

Мовленнєва діяльність частіше за все має певну мету, тому важливий її результат. Оцінювати його доцільно за проявами зворотного зв'язку, за тим, як сприймають сказане та як на нього реагують.

Л. Ахудеева, розглядаючи мовленнєву діяльність, припустила, що кожна з її сторін володіє блоком певних умінь. Під цими вміннями автор розуміє не тільки обмін інформацією, а й необхідні засоби спілкування. Комунікативні вміння складаються з трьох взаємопов'язаних груп:

1) соціально-психологічні – уміння будувати взаємини під час діяльності та спілкування. Основне призначення цієї групи – вироблення стратегії та побудова плану дії, орієнтованого на психолого-педагогічний вплив на колектив і його членів з метою досягнення поставлених перед ним завдань;

2) комунікативно-організаторські (оперативні) – забезпечують послідовність етапів управлінського циклу планування, інструктування й контролю;

3) інтегровані комунікативні вміння дозволяють орієнтуватися в ситуації спілкування, керувати своєю поведінкою, слухати й розуміти партнера [2, 40].

Мовленнєва діяльність класифікується за різними ознаками. За класифікацією О. Леонтьєва, вона подається за ступенем складності: ехологічне мовлення – просте повторення, мовлення-називання, хорове, комунікативне; за роллю у плануванні: активне, реактивне мовлення; за ступенем довільності; за ознакою екстеріоризації або інтеріоризації: зовнішнє, внутрішнє [5, 55].

Психолінгвістика вважає за необхідне поєднання у структурі мовленнєвої діяльності її внутрішніх та зовнішніх чинників і представляє такі загальні діяльнісні характеристики мовлення:

1. Уявлення про процес комунікації (говоріння) як про цілеспрямовану діяльність. Подібне трактування містилось у роботах Л. Виготського та його послідовників. Кожен одиничний акт діяльності характеризується тими самими сторонами, що і вся діяльність у цілому: починається з мотиву і плану та закінчується результатом, досягненням визначеної мети. Між ними існує динамічна система конкретних дій та операцій, спрямованих на досягнення мети.

2. Уявлення про структуру мовленнєвої діяльності як про єдність трьох фаз: а) орієнтування в умовах дії, створення схеми, плану виконання задачі; б) виконання програми, сформованої в результаті орієнтування, здійснення контрольних операцій; в) контрольного співставлення процесу та ефекту дії з намірами, внесення необхідних корективів.

3. Уявлення про мовленнєву діяльність та її організацію як про ієрархічну багаторівневу будову. У цій багаторівневій будові вчені (Ю. Сорокін, Є. Тарасов, О. Шахнарович) виділяють фонові та провідні рівні [5, с. 56].

Висновки. Таким чином, проблема мовленнєвої діяльності є однією з найважливіших у сучасному процесі навчання, зокрема, у логопедичній корекції. Для вдосконалення, урізноманітнення процесу логопедичного впливу, на нашу думку, є необхідним занурення у проблему мовленнєвої діяльності з метою виховання логопата як суб'єкта діяльності та формування його особистісної сфери.

Спираючись на дослідження проблеми мовленнєвої діяльності та відомості про неухильне збільшення кількості дітей із мовленнєвими порушеннями, вважаємо за доцільне продовжувати наукові розвідки з означеної проблеми, з метою побудови в подальшому ефективної системи логопедичної корекції з урахуванням мовленнєвого порушення, а також вікових та індивідуальних особливостей дитини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Выготский Л. С. История развития высших психических функций : в 6-ти т. [Текст] / Л.С. Выготский. – М. : Педагогика, 1983. – Т. 3 – 368 с.
2. Глухов В. П. Психолингвистика. Теория речевой деятельности [Текст] / В. П. Глухов, В. А. Ковшиков. – М. : Высшая школа, 2007. – 320 с.
3. Ломов Б. Ф. Категория деятельности и общения в психологии [Текст] / Б. Ф. Ломов // Вопр. психологии. – 1979. – № 3. – С. 34–47.
4. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии [Текст] / С. Л. Рубинштейн. – М. : Педагогика, 1973. – 424 с.
5. Савінова Н. В. Теоретико-методичні засади диференційованої логопедичної корекції: монографія / Н. В. Савінова. – Миколаїв : НУК, 2012. – 284 с.
6. Шахнарович А. М. Онтогенез речевого общения: от ситуативной речи к контекстной [Текст] / А. М. Шахнарович, Н. М. Юрьева // Речевое общение в условиях языковой неоднородности. – М. : Эдиториал УРСС, 2000. – С. 92–118.